

átalakításának hosszú, és a 17. század végén a soproni tisztújításon megjelent biztosok tevékenységét tekintve nem annyira erőszakos, mint inkább a lassú, kompromisszumokkal teli, fáradságos kezdeti időszaka lezárult.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TANÁCSURAK ÉS JOBBÁGYOK. TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN / Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 1. rész

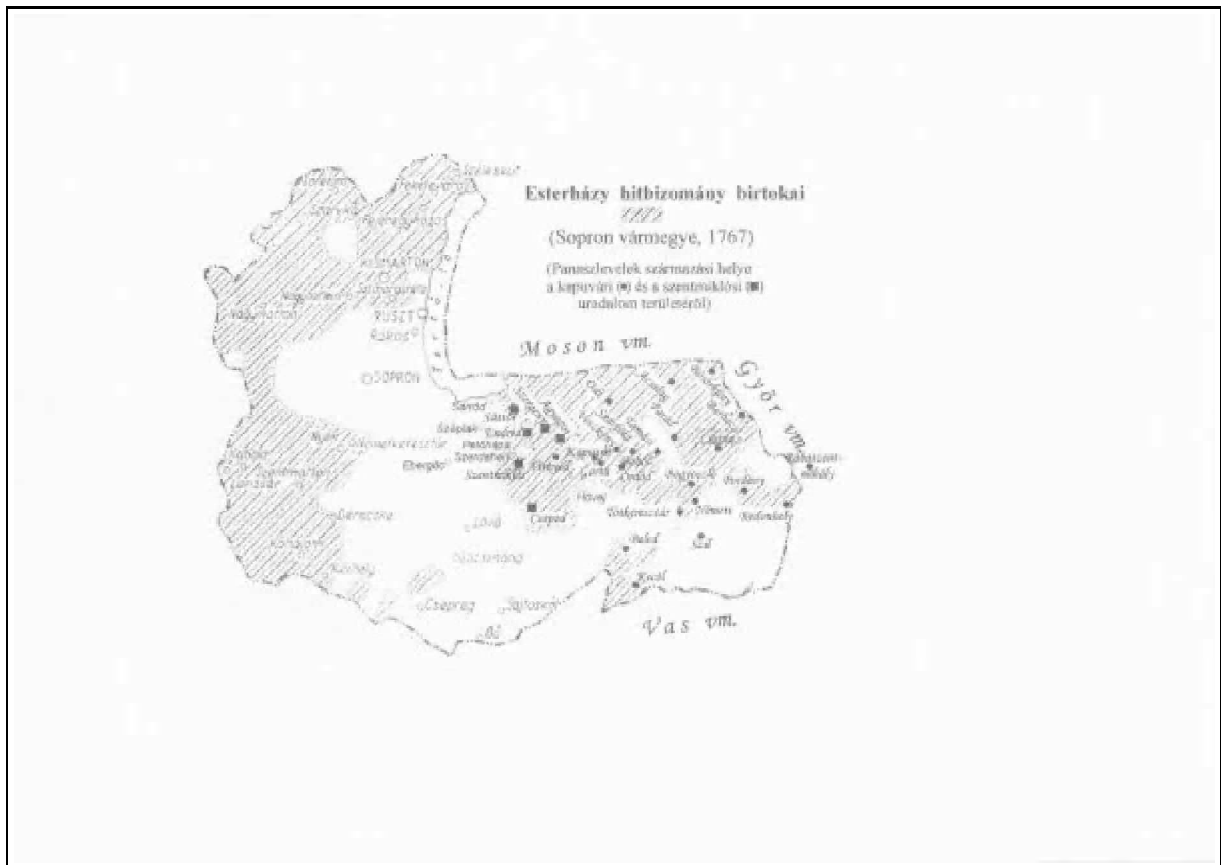
142 Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 1. rész

A panaszlevelek, vagy elterjedtebb nevükön jobbágylevelek döntően jobbágyok, zsellérek, gyakran egy egész helység lakói, ritkábban egy céhközösség tagjai panaszait, kérelmeit (instanciáit), vélt sérelmeit felsoroló olyan írásos folyamodványok, melyekben a panaszosok vagy kérelmezők azon felettes személyhez vagy testülethez fordulnak, akitől vagy ahonnan megértést, segítséget és igazságtételt remélnek. A jobbágyleveket bemutató és ismertető eddig megjelent számos munka, döntően forráskiadvány⁸⁸⁽⁸⁸⁾ között található egy, a Sopron vármegyei jobbágy folyamodványok köréből összeállított rangos válogatás is.⁸⁹⁽⁸⁹⁾

Jelen dolgozat (három folytatásban) 18. századi Sopron megyei panaszleveleket mutat be, amelyek azonban a hivatkozott válogatástól eltérő levéltári forrásból, a herceg Esterházy család Budapesten őrzött családi- és uradalmi levéltára szentmiklósi és kapuvári uradalmának iratanyagából származnak.⁹⁰⁽⁹⁰⁾

Az adott terjedelmi keretek miatt a panaszlevelek teljes szövegének közlésére itt nincs mód, csak azok tartalmi kivonatainak ismertetése lehetséges. Mégis remélem, hogy ezzel a „sűrített” formával, ha kis lépéssel is, de bővíülhet a vármegye területéről származó és ismertetésre kerülő panaszlevelek köre. Így is betekintést nyerhetünk a vizsgált területen élők úrbéri viszonyaira, életkörülményeire, esetenként előkerülhetnek olyan helytörténeti adatok, információk is, amelyek más forrásokból nem, vagy csak nehezen deríthetők ki. Ugyanakkor jelezni kell: a panaszlevelek teljes szövegének ismeretében az alábbiaknál részletesebb, árnyaltabb kép tárul fel.

Sopron vármegyében a 18. században az Esterházy hitbizomány rendelkezett a legnagyobb méretű földbirtokkal. Birtoktestei elsősorban a vármegye ma már Burgenlandhoz tartozó nyugati harmadában és a Rábaköznek döntően a középső és északi részén terültek el (lásd a térképet).⁹¹⁽⁹¹⁾ A vármegye magyar nyelvterületű részén két Ester-házy uradalom működött, a kapuvári⁹²⁽⁹²⁾ és a (fertő-)szentmiklósi.⁹³⁽⁹³⁾ Az előbbinek uradalmi **143**központja Kapuvárott, míg az utóbbinak Süttörön volt.⁹⁴⁽⁹⁴⁾ A kapuvárihoz rábaközi települések tartoztak, valamint egy Győr vármegyei, Rába menti falu: Rábaszentmihály. A szentmiklósi uradalom néhány Rábaközhez közeli, attól nyugatra eső helységet foglalt magában.

A tárgyalta területről származó 18. századi közösségi panaszleveleket a Magyar Országos Levéltár (=MOL) Esterházy család hercegi ági levéltári anyagának az alábbi törzsszámú iratanyagaiból⁹⁵⁽⁹⁵⁾ gyűjtöttem össze:

- P 150, Központi Birtokigazgatás (*Acta dominiorum*) kapuvári és süttői uradalmi központ iratai (266–284. csomó),⁹⁶⁽⁹⁶⁾

¹⁴⁴- P 151, A központi birtokigazgatáshoz benyújtott kérvények jegyzőkönyvei (*Protocolla Instantiarum*) 1-5. és 7. kötet⁹⁷⁽⁹⁷⁾ (MOL mikrofilmszám (=mfsz): 43401,-2,-3),

- P 153, Uradalmi Inspektorok Jelentései, Shmiliár János inspektor iratai⁹⁸⁽⁹⁸⁾ (*Extractus Instantiarum*), (mfsz: 43427),

- P 179, Birtokgazdálkodás (Úrbéri Iratok) iratai (mfsz: 43468).

A panaszlevelek vagy teljes szövegükben (P 150,⁹⁹⁽⁹⁹⁾ P 153,¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾ P 179), vagy jegyzőkönyvi kivonat formájában (P 151) maradtak fenn. Noha a teljes szövegű panaszlevelek sokkal terjedelmesebbek, mint a panaszlevelekről készített jegyzőkönyvi kivonatok, ez utóbbiak is tartalmazzák azonban a legfontosabb adatokat és információkat. Természetesen a kutatott iratanyagok között számos egyéni a címben megadott területről származó panaszlevél is található, de ezek ismertetése már meghaladná ezen dolgozat kereteit.

Az uradalmi központokba benyújtott írásos panaszok és kérelmek elbírálásának folyamata utólag is viszonylag jól követhető. A panaszleveleket a tisztartónak idevonatkozó jelentésével kiegészítve továbbították (az esetek legtöbbszörében mai mértékkel is példásan rövid időn belül) a hercegség felsőbb

szervei felé, döntően a comissio¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ vagy a regensi hivatal¹⁰²⁽¹⁰²⁾ felé. A beadványokhoz csatolt tisztartói jelentés általában tartalmazta a döntéshozatalhoz szükséges legfontosabb információkat. Így az előzményeket (urbáriumi és/vagy összeírási adatokat, szerződések vonatkozó pontjait) és a kérelem elfogadása esetén várható, az uradalmat érintő anyagi vagy egyéb kihatásokat és esetenként a tisztartó szakvéleményét. A döntéshozók a folyamodvány tárgyának teljes elutasításán vagy elfogadásán kívül számos más határozatot is hoztak. Így előfordul, hogy a panasz további (uradalmi) kivizsgálását (*investigatio* által) rendelték el, vagy egymásközi egyezségekre kérték fel a (területi) vitában álló érintett közösségeket, vagy csak részben adtak helyt a panasztevő kérelmének. Néhány esetben az állásfoglalásra vonatkozóan, egy szavas latin bejegyzéseket („*rejecta*” illetve „*nihil*”) ¹⁴⁵találunk. Míg a *rejecta*¹⁰³⁽¹⁰³⁾ egyértelműen az elutasítást jelenti, a *nihil*¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ arra utalhat, hogy a kérelem elfogadása semmiképpen sem javasolt. Értelmezésemet arra alapozom, hogy többek között az acsalagiaknak egy 1754-es, a szolgálatuk enyhítésére vonatkozó panaszlevelükön is olvasható az egyszavas „*nihil*” bejegyzés. Majd egy másik iratanyagban megtalálható az, az úriszéki döntés, mely az acsalagiaknak ezt a kérelmet az ott közölt indokolások alapján elutasítja.

Noha nagy biztonsággal feltételezhetjük, hogy a kapuvári és a süttöri uradalmi központokba benyújtott írásbeli panaszokat és kérelmeket minden esetben átvették és iktatták, mégis viszonylag sok panaszlevél esetében a vonatkozó állásfoglalást vagy véleményezést nem sikerült megtalálni. Mindenesetre még a P 151 törzsszám alatti jegyzőkönyvi kivonatoknál is előfordul, hogy a *petitio* (kérelem) leírása melletti *resolutio* (megoldás) rovatban semmiféle bejegyzés nem található a döntésre, állásfoglalásra vonatkozóan!

A vizsgált két uradalomban a panaszlevelek száma az itt felsoroltaknál jelentősen több lehetett. Erre utal többek között az is, hogy egyes tisztartói hivatali jelentésekben hivatkoznak bizonyos panaszlevelekre, melyek a kutató anyagban még kivonatos formában sem találhatók.

A panaszlevelek váltakozóan magyar, német vagy latin nyelvűek. A teljes szövegű panaszlevelek hozzávetőleg az 1750-es évek közepéig majdnem kizárólag magyar nyelvűek, ezt követően azonban már döntően német és latin nyelvűeket találunk. (Feltételezhető, hogy a vizsgált magyar lakta települések panaszait, kérelmeiket továbbra is magyarul nyújtották be, de azokról az uradalmi központok által készített német vagy latin nyelvű másolatok maradtak fenn.) Ugyanakkor a döntéshozók részére összeállított és továbbított panaszlevél-jegyzőkönyvi kivonatokat és az azokkal kapcsolatosan előterjesztett véleményezéseket a tisztartói hivatalokban az esetek döntő többségében németül, latinul, elvéve magyarul írták és így továbbították a hercegség magasabb rangú hivatalaiba. Ennek az a nyilvánvaló oka, hogy az egyes uradalmi központok tiszttségviselői és az Esterházy földbirtok felsőbb vezetése között a levelezés nyelve német volt. Ennek következményeként a P 151 törzsszámú iratanyag jegyzőkönyvi kivonatai és az esetenként azokhoz tartozó véleményezés szövege döntően német, kisebb hányadban latin nyelvű. Magyar nyelvű panaszlevél jegyzőkönyvi kivonat itt egyáltalán nem fordul elő és csupán egy esetben található magyar nyelvű állásfoglalás.

A panaszlevelek fogalmazási és benyújtási idejére csak a levéltári számhoz tartozó (beérkezési illetve iktatási) évszámból lehet következtetni, a teljes szövegű panaszleveleken dátum, keltezés ugyanis csak ritkán olvasható.¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾ A P 151 törzsszámú iratanyagokban azonban a megadott évszám nem a panaszlevél beérkezésére/iktatására, hanem az azzal kapcsolatos döntéshozatali ülés idejére utal. Nem szerepel a panaszleveleken a levélíró neve, aki az esetek többségében a települések igen kevés írástudójának ¹⁴⁶(plébános, iskolamester) egyike lehetett, mivel maguk a jobbágyok és zsellérek zömmel sem írni, sem olvasni nem tudtak. A panaszlevelek többsége egy tárgykört érint, de előfordul több tárgykört is érintő, illetve több pontba foglalt folyamodvány is.

A kérelmek és panaszok legtöbbször Esterházy Pál Antalhoz (továbbiakban Esterházy Pál), majd hg.

Esterházy Miklóshoz, illetve a Comissiohoz, a regenshez, vagy az inspektorhoz címezték. Ezen kívül a személyiségekhez, vagy a vármegye tisztségviselőihez címzett panaszlevelek száma már lényegesen kevesebb.

A panaszlevelek jellegzetesen terjedős fogalmazási módja, a címzett megszólítása, a kérelem, panasz vagy sérelem leírása, a panasztevők vagy kérelmezők jókívánsága, vagy hűségnyilatkozata, majd minden beadványnál azonos jellegű. A dolgozat lezárásaként¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ bemutatásra kerülő teljes szövegű panaszlevélmintában (Acsalag: MOL P 150, ad Nrum. 34/1752.) felsorolt stílusjegyek jól megfigyelhetők.

A panaszlevelekkel és kérelmekkel kapcsolatosan érdemes felhívni a figyelmet arra a széles körben elfogadott megállapításra, hogy a vizsgált időszakban az Esterházy uradalmakhoz tartozó helységek jobbágynak és zsellérének úrbéri viszonyai az országos átlagnál kedvezőbbek voltak. Mégis ezeknek a rendezettebb körülmények között működtetett uradalmaknak az úrbéresei is viszonylag jelentős számú írásbeli panasszal és kérelemmel fordultak az urasághoz. A feltárt iratanyagból 36 helység,¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾ több mint 200 darab közösségi panaszlevele, illetőleg panaszlevél jegyzőkönyvi kivonata került elő. Csupán azt figyelembe véve, hogy ennél valójában több kérelmet, panaszt nyújthattak be, ez a mennyiség nem nevezhető reprezentatív értékűnek, erre alapozva a statisztikai vizsgálatok nem indokoltak, ugyanakkor bizonyos jellegzetesnek tűnő tendenciák már e szinten is megfigyelhetők.

Így érdemes összevetni, az egyes tárgyköröket érintő közösségi panaszok és kérelmek számaránya miképpen alakult a Mária Terézia-kori úrbérrendezés első, megtapasztalt esztendejéig (1768), majd az azt követő időszakban. Megállapítható: négy tárgykörben, nevezetesen az úrbéri szolgáltra,¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾ a portiora, az irtásföldre és az összeírásra vonatkozóan benyújtott panaszok, kérelmek számaránya 1767–1768 után észrevehetően csökkent. Ugyanakkor az is érzékelhető, hogy három más megfigyelt tárgykörben – a haszonbérékre (árendákra), a legeltetésre–juhtartásra, valamint az épületfa–tűzifa ellátásra (azaz a faizásra) vonatkozóan – benyújtott panaszok, kérelmek számaránya az új urbárium bevezetését követően nem mutat lényeges változást. Ennek többféle oka lehetett: egyrészt a felsorolt tárgyköröket a királynői úrbérrendezés valójában nem érintette, másrészt pedig az, hogy az uradalmak az árendák megállapításánál, valamint a faizás szabályozásánál is egyre inkább készpénzbevételeik növelésére törekedtek.

Jól észlelhető a legeltetéssel kapcsolatosan benyújtott folyamodványokból, hogy az uradalom a saját állatállományának (elsősorban a tehén- és a juhállományának) úgy ¹⁴⁷biztosította a jó minőségű legelőket, hogy azokra vagy nem kötött haszonbérleti szerződést az úrbéreseivel, vagy egyszerűen kitiltotta őket bizonyos addig igénybevett legelőkről. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a 18. század folyamán a juhtenyésztés jelentősen fellendült,¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾ és részben emiatt is szaporodhattak meg az ezzel kapcsolatos panaszok és kérelmek. A legelőterületek miatt benyújtott panaszok számát az is növelhette, hogy némely egymással határos település (pl. Kapuvár és Vitnyéd, Agyagos és Vitnyéd, Csapod és Szentmiklós) olykor évtizedes határ- és legelőbirtoklási vitákban, perekben álltak egymással. Az épületfával és a tűzifával kapcsolatban benyújtott panaszok nagyjából két nagy csoportba oszthatók. Egyrészt az úrbéreseket a „régik” (szabad és ingyenes) erdőhasználati jogaik fennmaradásáért, vagy visszaállításáért instanciáznak, másrészt pedig, immár az ingyenesség megszűntével az egyre inkább emelkedő faizási tarifák mérsékléséért folyamodnak. Külön figyelmet érdemel néhány 1768-ban megfogalmazott panaszlevél, ugyanis közülük több már az új, 1767. évi összeírás alapján készült urbárium számukra kedvezőtlenül ható rendelkezéseit nehezményezi. Egyes panaszlevelekben az úrbéreseket egyenesen azt kéri az uraságtól, hogy ne az új, hanem továbbra is régi rend szerint szolgálhassanak. (Ld. a „Szolgálat” tárgykörből: Barbacs, Bósárkány, Osló, Veszvény; az „Egyéb” tárgykörből: Babót, Szil, Vitnyéd esetét.) A földesúr, hg. Esterházy Miklós véleménye a megszerzett jogaik érvényesítéséért mindig kiálló, és emiatt az uraságnak sok gondot okozó úrbéresekről a speciális

helyzet ellenére is az egyik kapuvári panaszlevélhez fűzött állásfoglalásból jól kirajzolódik (ld. „Egyéb” tárgykör).

A panaszlevelekből az úrbéri viszonyokon kívül más település- és társadalomtörténeti adatok is előtűnnek. Közülük itt most csak az alábbiakra szeretném a figyelmet felhívni. A 18. század közepére már elnéptelenedett Hidas helység lakói minden bizonnyal a közeli Kapuvárra települhettek át. Ugyanis Kapuvárott akkoriban egyszerre két bíró is funkcionált, az egyik „mezővárosi” a másik „hidas” megkülönböztetéssel. Az ugyancsak Kapuvárról benyújtott folyamodványokból viszonylag részletes kép alakítható ki a zsidó és görög kereskedő ottani működéséről, sőt az egyikük vevőköréről is (ld. „Egyéb” tárgykör: Kapuvár). Több panaszlevélhez a becsatolt melléklet személy- és helynévi névanyagot adva mind a település-, mind a helynévkutatáshoz szolgáltat fontos információkat.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TANÁCSURAK ÉS JOBBÁGYOK. TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN / Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 1. rész / A panaszlevelek kivonatainak ismertetése

A panaszlevelek kivonatainak ismertetése

A következőkben tárgykörönként, időrendben a panaszlevelek tartalmi kivonatait ismertetem. E rendezési elvtől csak az „Egyéb” tárgykör esetében térek majd el, ott a panaszlevél kivonatok az érintett települések neveinek alfabetikus rendjében kerülnek bemutatásra. A panaszlevelekből idézett szövegrészeket kurziválással emelem ki. Az idézeteket a mai helyesírási szabályokat követve írtam át, de a személy- és földrajzi nevek, tájnyelvi kifejezések (továbbá egyes, általam fontosabbnak ítélt szövegrészek) [148](#)esetén az eredeti írásmódot követem. Az előforduló forint, dénár és krajcár szavakat frt, d, kr rövidítéssel jelöltem.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TANÁCSURAK ÉS JOBBÁGYOK. TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN / Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 1. rész / Szolgálat

Szolgálat

A jobbágyok, zsellérek a földesuruknak az urbáriumokban megszabott kötelező, ingyenes, természetbeni és munkaerő szolgálattal (robottal) tartoztak. A jobbágyoknál a gazdálkodási területük (sessiojuk) nagyságától függött az éves robotnapok száma, míg a zsellérek közül a házzal rendelkezőket (az ún. házas zselléreket) kötelezték – a jobbágyokénál kisebb mértékű – robotra. Egyes helységek jobbágysai, az uradalommal kötött egyezség alapján, a kötelező ingyenes munkaerő szolgáltatást meghatározott összegű készpénzben (árendában) megválthatták.

1730-ban a pordányi [110\(110\)](#) árendások a hercegi házhoz két folyamodvánnyal is fordultak. Az egyikben elpanaszolták; hg. Esterházy Pál szegény helyzetüket tapasztalva úgy rendelkezett, hogy a szokott dézsmán felül egy egész sessio után 8, míg fél sessio után 4 forint árendát kell fizetniük. De a kapuvári uradalom mostani tiszttartói a fentiekén kívül immár bor-, és a művelésükben lévő 24 „köblös” föld gabonájának szállítására is kötelezik őket. Ezért kérik, a tiszttartók által megkövetelt többletszolgáltatásoktól mentesítessenek. [111\(111\)](#) A másikban egy közel negyven esztendő, a hercegi uradalom és a pordányiak között megkötött szerződéssel kapcsolatban folyamodtak. E contractus értelmében a dominium pordányi juhásza után árendát fizettek, de ezen felül azonban más szolgálattal nem tartoztak. Most azonban *Por Ferencz* kapuvári tiszttartó a szokott bérleti díjon felül a Kőszegre történő borszállításra is kötelezte őket. Miután ennek nem tettek eleget, a tiszttartó kapuvári hajdúkkal

végeztette el ezt a szállítást, de ennek költségeit nekik kellene állniok. A most követelt többlétszolgálatuk megszüntetését kérték, hűségüket ekképpen kinyilatkoztatva: „...*magunkat fegyverrel való szolgálatra kötelezzük, és amidőn szükség fogja magával hozni, valamint a mi régi eleink, ugy mi is fogjuk a mi kegyelmes herczegünket szolgálunk*”. [112\(112\)](#)

Ez évben a pordányi lakosok egy másik folyamodványukban elpanaszolták: az árenda, a szolgálat és a hosszú fuvarok miatt csak nagyon nehezen képesek megélni. Az évi 8 frt árenda mellett, egy-egy hold őszi és tavaszi vetés alá szántani, boronálni, aratni és behordani kell, ezen kívül egy napi szénahordást, és évi két hosszú fuvart is teljesíteniük kell. E két hosszú fuvart a Comissio egyszer már a felére mérsékelte, de a kapuvári tiszttartó újra kettőt követel meg tőlük. Az egy hosszú fuvarra kötelezést kérték. [113\(113\)](#)

A bodonhelyiek 1731. március 10-i panaszlevele szerint a tiszttartó rendelkezése értelmében, vagy fuvarozniuk kell a helyi földesúri kocsmába a bort, vagy meg kell fizetniük ennek a fuvar költségeit. Emiatt a faluban már lovas végrehajtókat (executores) küldtek ki. A hercegi ház segítségét igavonó marháik, szekereik fuvarozásra alkalmatlan voltára hivatkozva kérték, jelezve: a fuvar megváltására készpénzük [149](#)sincs. A jelenleg nem ismert állásfoglalás kialakításához a döntéshozók részére egy uradalmi jelentést mellékeltek a bodonhelyiek árendakötelezettségéről. [114\(114\)](#)

A bogyiszlóiak [115\(115\)](#) 1736. évi folyamodásukban hasonlóan a tiszttartók hosszúfuvar növelését tartották sérelmesnek. Ugyanis őket a tőlük sessionként befizetett évi 8 frt árenda mellett immár nemcsak Kapuvárig, hanem sokkal távolabbra is elküldték. Hasonlóképpen sérelmezték, hogy a kapuvári vámtöltéseken a kötelező roboton felüli szolgálatuk ellenére sem kapnak könnyítést az ottani vámon. A szomszédos joba-háziakra is panaszt tettek. A nemesi község kiváltságolt és nem nemes lakói a határkijelöléseket széthányva használják a területeiket, és bár ezt már többször is jelentették a tiszttartónak, a helyzet nem változott. [116\(116\)](#) Panaszaikra az 1736 május 12-én, Kapuvárott összeült Comissio az alábbi határozatot hozta: Az árenda megfelel az 1667. évi konvenció szerződésnek, a töltések, gátak rendben tartása pedig ugyan olyan kötelezettség, mint az utak karbantartása, ezért emiatt külön vámengedmény nem jár. A jobaházaiak kapcsán figyelmeztették őket: az uraságnak egyaránt vannak földjei, rétjei Jobaházán és Bogyoszlón. [117\(117\)](#)

Az 1736-os vitnyédi sérelmek is az előzőekhez hasonlóak. A település lakói annyira elszegényedtek, hogy közülük mindössze csak háromnak van igavonó marhája. Emiatt a hercegség vitnyédi kocsmájához elrendelt borszállításokra a jobbágyoknak most készpénzen kell szekereset fogadni. Megoldásként azon régi szokás visszaállítását kérték, miszerint a borfuvarozást végzők, arra a hétre a robot alól mentesülnek. [118\(118\)](#) Az 1736. május 12-én, Kapuvárott összeült Comissio esetükben kötelezettségeik felülvizsgálatát rendelte el. [119\(119\)](#)

A kapuváriak a Comissionak 1743-ban címzett instanciájuk szerint az alábbi szolgálataik mérséklését kérték: nagy terhet jelent számukra az, hogy az egész uradalomban a Rábán ők gondozzák a leghosszabb töltésszakaszt, valamint a két rábai híd és a városon áthaladó, a vámháztól a Rába-hídig terjedő, útszakasz karbantartása is az ő kötelezettségük. A gyalogposta-szolgálatot még a távoli helységekre is ők adják. [120\(120\)](#)

Az acsalagiak 1752-ben a Comissiohoz címzett panaszlevelükben szolgálataik megemelését panaszolták. Míg eddig minden jobbágytelek 3 frt árendát fizetett, most az árendán felül 12 napszámot, 1–1 hold őszi és tavaszi szántást, és 1 hold megtrágyázását is el kell végezniük. Ugyanakkor a termést, amelyet eddig csak Csornára, Pordányba, vagy Kapuvárra kellett hordani, immáron Köpcsénybe [121\(121\)](#) is szállítaniuk kell. Azt is panaszolták, hogy irtásföldről után a dézsmán kívül immár irtáspénzt is követelnek tőlük. Így a megnövelt terhek alóli legalább részleges mentesítést kérték a Comissiotól. A

panaszlevél hátoldalán *nihil* feljegyzés olvasható.¹²²⁽¹²²⁾ Az acsalagiak ügyében egy másik uradalmi fórum döntése is ismert: a kapuvári várban 1754. június 17-én megtartott Úriszék határozata az acsalagiak szolgálati kötelezettségét rögzítette: a 150telkes jobbágyoknak sessionként 3 frt-ot, a zselléreknek 75 d-t kell fizetniük, továbbá a közösségnek összesen 1 frt 20 d *mundurpénzt*¹²³⁽¹²³⁾ kell adnia. Minden jobbágy sessio 12 nap szolgálattal tartozik. E fórum helybenhagyta az 1–1 hold őszi és tavaszi szántási, trágyázási, vetési, aratási és behordási kötelezettséget. A zsellérek számára 6 napi robotot írtak elő. Az irtásföldektől a szokásos dézsmán felül 20 d-t kellett még fizetni. Továbbá a telkek után 1 napi szénahordás járt. A mézszárszék és a kocsmá pedig az uraságot illette meg. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy elutasították az acsalagiaknak a szolgálatuk enyhítésére vonatkozó kérelmét.¹²⁴⁽¹²⁴⁾ Az acsalagiak a Comissio határozatainak ismeretében Esterházy Pál herceghez címzett, részletes instanciájukban többek között megajánlották a magasabb árenda föl vállalását a külső munkára kényszerítéssel szemben.¹²⁵⁽¹²⁵⁾

1754-ben a bodonhelyiek általában a most bevezetendő szolgálat mértékét nehezményezték, és kérték, újabb terhekkal ne sújtsák őket. A Comissio állásfoglalása: *nihil*.¹²⁶⁽¹²⁶⁾

1755-ben a kapuváriak az Esterházy Pál herceggel kötött egyezségekre hivatkozva azt a tiszttartói követelést nehezményezték, amely szerint hat szekérrel kell Kőszegre menniük, és onnan a kapuvári urasági kocsmába bort szállítaniuk. Ez az újabb kötelezettség – az öt főnyi vári fegyveres hajdútartás mellett számukra immáron elviselhetetlen, ezért a hercegség és Kapuvár közötti egyezés betartatásáért folyamodtak.¹²⁷⁽¹²⁷⁾

A szárföldiek a jégverés okozta termés kiesésre hivatkozva kötelezettségeik enyhítését kérték.¹²⁸⁽¹²⁸⁾

A bodonhelyiek a tiszttartó által ebben az esztendőben megkövetelt újabb kötelezettségük elengedését, nevezetesen a több mint 200 mérő gabona Bécsújhelyre (*Német-Uyhelyb[e]*) szállítását sérelmezték. Ugyancsak panaszkodtak, hogy az uraság helyi kocsmájában kimérendő bort is nekik kell szállítaniuk.¹²⁹⁽¹²⁹⁾ A Comissio állásfoglalásának kialakításához mellékeltek egy uradalmi jelentést a bodonhelyi árenda kötelezettségekről.¹³⁰⁽¹³⁰⁾

A szili jobbágyok 1756-ban hg. Esterházy Miklóshoz fordultak az alábbi panaszuikkal: az eddigi szolgálatukat, egy-egy egész sessio után esztendőnként 10 frt árendát, valamint a szili uradalmi kocsmába történő borszállítást elviselhetetlenül megnövelték.¹³¹⁽¹³¹⁾

A bogoszlóiak több pontba foglalt panaszlevelükben kérték, hogy a *Béka réth* után ne követelje tőlük az uraság a tizedet, mivel az legelőterület és nem szántó. A Comissio a tiszttartót a következő évi, idevonatkozó irányelvekről készítenő jelentésre utasította.¹³²⁽¹³²⁾

151 1757-ben a barbacsiak több pontba foglalt panaszlevelükben többek között előadták: a vízáradások következtében legelőik, rétjeik és vetéseik súlyos károkat szenvedtek, emiatt sem állatállományukat legeltetni, sem pedig a földesúri robotot teljesíteni nem tudják. Kérték, állatállományukat átmenetileg a pordányi major területén legeltethessék.¹³³⁽¹³³⁾

A bodonhelyiek a Comissiohoz fordulva panaszkodtak: árenda kötelezettségük mellett a pordányi majorban is robotolnak, ugyanakkor még a portio is terheli őket, legelőterületet bérelniük kell. Súlyos terheik mérséklését kérték. A Comissio állásfoglalása szerint miután a kérelmezők kötelezettségeiket teljesítik, és még a kiöntések miatt is kár érte őket, ezért a szántóterületük utáni kötelezettségeiket enyhítik.¹³⁴⁽¹³⁴⁾

1758-ban a pordányiak a szántóföldjeiket és legelőiket ért kiöntések okozta veszteségeikre hivatkozva kérték a Comissiot szolgálataik enyhítésére. A Comissio utasította a tiszttartót, az a lehető legnagyobb

mértékben enyhítse a kérelmezők szolgálati kötelezettségét, de vegye figyelembe az úriszéki döntést.¹³⁵⁽¹³⁵⁾ Ugyancsak ők az évben elpanaszolták, hogy noha az esztendő során nagyon kevés termésük volt, mégis az árenda fizetési kötelezettségen felül a Comissio elrendelte négy mérő őszi és négy mérő tavaszi megszántását is. Az árenda mérséklését, vagy a megnövelt szolgálatuk elengedését kérték¹³⁶⁽¹³⁶⁾

A kecöli¹³⁷⁽¹³⁷⁾ és beledi károsult jobbágyok 1758-ban a Comissióhoz fordultak kártérítésért, minthogy a Vimpácra (Wimpassing)¹³⁸⁽¹³⁸⁾ kirendelt hosszú fuvar során hat jó lovuk odaveszett, a „...*förgeteges üdő uton szoritván bennünket...*”. A lovaik becsült értékének (90 frt) megtérítését kérték. A Comissio állásfoglalásához mellékelt tiszttartói vélemény az eseményt igazolta, de a kárt a károsultak rovására írta, mert ők előzetesen nem tettek meg mindent annak elhárítására.¹³⁹⁽¹³⁹⁾

Ez évben a bodonhelyiek az áradások és kiöntések következtében elszenvedett káraik miatt kötelezettségeik mérséklését kérték. A Comissio egy esztendőre a tavasziak szántásától mentesítette őket, és árendájukat 20 frt-tal mérsékelte.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾ A település lakói ez évben hasonló tárgyban, megművelt földjeiket ért károk miatti kötelezettség-enyhítés céljából fordultak a Comissióhoz, ami felszólította a tiszttartót, az tegyen javaslatot, hogy az uradalom érdekeinek sérelme nélkül miképpen lehet enyhíteni a bodonhelyieket ért károk kihatását.¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾

A pordányiak alázatosan kérték a Comissiót, hogy a nagyon gyenge aratásuk miatt mentesítse őket árenda és a robot kötelezettségeik teljesítése alól. Ez alkalommal ugyancsak a tiszttartót utasították, adjon javaslatot, az uradalom érdekeinek sérelme nélkül, hogyan lehetne enyhíteni a pordányiakat ért károk kihatását.¹⁴²⁽¹⁴²⁾

152 Hasonló eredetű a vitnyédiek panasza is: a két év óta tartó, szinte folyamatos áradások miatt szántóik és rétjeik tönkrementek, sem a maguk, sem állataik élelmezéséhez a készleteik nem elegendők. Ezért éves kötelezettségeik enyhítését kérik és egyúttal kölcsön gabonáért folyamodnak az uradalomhoz. A Comissio állásfoglalása szerint a kérelmezők a tiszttartó jegyzéke szerint a kölcsöngabonát megkaphatják, ugyanazt kell visszaadniuk.¹⁴³⁽¹⁴³⁾

A csornai úrbéresek közül többen kérték, a mostani tiltás ellenére a jövőben engedélyezzék, hogy ökreikkel is teljesíthessék szolgálatukat. A Comissio állásfoglalása: *nihil*.¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾

1760-ban a kecöliek nyolc pontos panaszlevelükben többek között kevés földjükre hivatkozva a szolgálatuk enyhítését is kérték.¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ A Comissio állásfoglalását a kapuvári tiszttartó 1680. évi urbáriumra hivatkozó véleményére alapította, amely nem talált ellentmondást a szolgálat mértékének megállapításában.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾

1761-ben a bogyoszlóiak azt panaszolták, hogy minden héten hol hat, hol nyolc, hol pedig ennél is több szekeret kell kiállítaniuk hosszú fuvarra. Sokszor megtörténik az, hogy még a szekerek hazaérkezése előtt újabb utasítás érkezik, „...*hogya föllebb emlétett száma a szekereknek bizonyos megirt büntetés alatt kiszén legyen...*”. Az ügyben a Comissio a kapuvári tiszttartótól kért véleményezést.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾

1762-ben az agyagosi¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾ zsellérek azzal a kérelemmel fordultak a herceghez, mivel se cselédjük, se az urasági szolgálatra alkalmas igavonó marhájuk nincs, engedje meg, hogy szolgálatukat Endréd¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾ helyett Agyagoson teljesítsék.¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾ Hasonló típusú panaszt tettek a falu jobbágyai is. Az agyagosi jobbágyoknak, mivel azok mind félhelyesek, az úriszék döntése szerint egy héten három napot kell szolgálniuk az uraságnak. Ez a döntés viszont azt is kimondta, hogy aratás ideje alatt (hasonlóan más helységek félhelyeseihez) egész héten szolgálniuk kell, ennek megfelelően azonban a téli időben le kell csökkenteni szolgálatukat, *de még ekkoráig legkevesebbet sem tapasztaltunk* [hogya]

leszállítottatják. Téli szolgálatuk megfelelő mérséklését kérték.¹⁵¹⁽¹⁵¹⁾

A pordányiak 1762-ben azt panaszolták, hogy a még hg. Esterházy Pállal megállapodott szolgálatuk mértékét most megemelték. Így a sessionként befizetett 8 frt árendán felül, minden egész helytől esztendőnként 4-4 mérő őszi és tavaszi alá való föld háromszori szántásával, vetésével, boronálásával, aratásával, behordásával tartoznak, továbbá kötelesek egy hosszú fuvarra, és egynapi szénahordást is szolgálni. Panaszlevelükben a Nádasdy földesuraságáig visszamenően hivatkoztak a haza és az uraság védelmében tett katonai szolgálataikra.¹⁵²⁽¹⁵²⁾ A Comissio a kapuvári tisztartó véleményét vette alapul, amely szerint a Comissio már 1754-es határozatában kimondta: a **153**pordányiaknak az árendán felül kötelességük az adott nagyságú földterületet is szolgálniok.¹⁵³⁽¹⁵³⁾

A szentmiklósi¹⁵⁴⁽¹⁵⁴⁾ zsellérek 1764-ben arra hivatkozva, hogy noha a házas zselléreknek csak két köből gabona vetésére elegendő szántóföldjük van és legtöbbjüknek nincs rétje, mégis heti két nap szolgálatra kötelezik, őket szolgálatuk mérséklését kérték.¹⁵⁵⁽¹⁵⁵⁾

A csornai jobbágyok hg. Esterházy Miklóshoz címzett, három pontba foglalt, 1765. évi panaszlevelükben többek között a hosszú fuvarok enyhítését kérték. Arra hivatkoztak, hogy „...*majd minden héten a hosszú út rajtunk vagyron, az melyben öt s hat napot is el kell tölteniünk...*”. A Comissio a folyamodást véleményezésre az uradalmi tisztviselőnek továbbította.¹⁵⁶⁽¹⁵⁶⁾

1766-ban a bodonhelyiek minthogy a csak 10 egész hellyel rendelkező helységüknek évenként a királynőnek 440 frt-ot, a vármegye költségére 78 frt-ot, míg a földesúrnak 125 frt készpénzt kell fizetniök, e kötelezettségeik enyhítését kérték. A panaszlevél hátoldalán egy uradalmi tisztségviselői aláírással ellátott feljegyzés szerint az uraság a 125 frt-os készpénzfizetést 25 frt-ra mérsékelte.¹⁵⁷⁽¹⁵⁷⁾

1768-ban a babótiak Miklós herceghez címzett kilenc pontos folyamodványukban többek között elpanaszolták, hogy az uraság szolgálatában eltöltött, de a munkavégzést lehetetlenné tevő esős napok esetén csak fél- vagy 1 napos robotot számolnak el nekik, holott ez a nap teljes mértékben kiesik a saját gazdálkodásuk ellátásából.¹⁵⁸⁽¹⁵⁸⁾

Ez évben a bodonhelyiek az urasághoz címzett folyamodványukban amiatt tettek panaszt, hogy bár a szolgálatukat eddig is a példamutatóan végezték, most mégis egyre nagyobb terhet helyeznek rájuk. Így a pordányi majorba is járnak szántani, vetni, aratni, behordani. Marháik a hosszú fuvarokban tönkremennek. Szolgálatuk enyhítését kérték.¹⁵⁹⁽¹⁵⁹⁾

A bősárányi zsellérek az inspektorhoz címezve azt panaszolták, noha szántóföldjeik nincsenek, rétjük kevés, kis lakóhelyüket pénzért vették a jobbágyoktól, mégis „...*értisünkre esett, majd 18 napot kellene szolgálnunk az Miltóság[os] Uraságnak, holott ennek előtte csak 6 napot szolgáltunk*”. Az inspektor segítségét kérték.¹⁶⁰⁽¹⁶⁰⁾

Az osli jobbágyok Miklós herceghez címzett instanciájukban néhai hg. Esterházy Pál rendelkezésére hivatkozva előadták: atyáikat azzal a meghagyással telepítették a „háborús időkben” elpusztult Osliba, hogy a Mária-képhez érkező búcsúsoknak az utat megépítsék és karbantartsák. A mostani összeírás (1767) után annyira megemelték szolgálatukat, hogy az utak rendben tartása mellett immár újabb urasági szolgálatot ellátni lehetetlen számukra. Ezért kérték, az árenda megfizetése és az utak karbantartása mellett újabb szolgálatra ne kötelezzék őket.¹⁶¹⁽¹⁶¹⁾

A veszkényi jobbágyok a regenshez címzett folyamodványukban az új (1767) urbáriummal kapcsolatosan így panaszkodtak: „...*a mostani új urbárium szerint való **154**roboti szolgálatinkkal, és adózásinkkal annyira meg terheltettünk, hogy lehetetlen légyen nekünk azokat magunknak, mind pediglen Ő Herczegséginek tűrhetetlen kára nélkül el viselniünk*”. Az eddigi szolgálatuk és adózásuk

meghagyását kérték.¹⁶²⁽¹⁶²⁾

A csornai házas zsellérek az őket sújtott károokra hivatkozva bejelentették, készpénzfizetési kötelezettségüket nem tudják teljesíteni. A fizetési határidő meghosszabbítását kérték.¹⁶³⁽¹⁶³⁾

A barbacsi házas zsellérek az inspektorhoz címzett levelükben egyebek mellett elpanaszolták, az új urbárium (1767) szerint az eddigi évi 12 nap robot helyett most „...18 nap kézi munkára íteltettek”. A régi kötelezettségük fenntartásáért instáltak.¹⁶⁴⁽¹⁶⁴⁾

1773-ban a veszkényiek az inspektorhoz címzett levelükben hasonlóképpen terheik enyhítését kérték. Panaszuk: noha semmi nádasuk és hanyi részük nincs, mégis minden félhelyesnek évi 50 kéve nádat kell adnia, és a rájuk kivetett 5 vödör csíkért (mocsári halfajta) 8 forintot kell fizetniük, pedig sem halászó vízzel, sem csíkászó területtel nem rendelkeznek.¹⁶⁵⁽¹⁶⁵⁾

A babótiak 1775-ben azt sérelmezték, hogy őket a ládonyi út rendbehozatalára is kirendelték.¹⁶⁶⁽¹⁶⁶⁾ Az irat borítóján olvasható a vármegyei alispán véleménye, mely szerint a ládonyi út javításához kevés a környék településeinek munkája, ezért a babótiakéra is szükség van. Így attól a vármegye nem tekinthet el. Viszont megígérte, hogy néhány más districtus (járás) helységeinek lakói is segíteni fognak a rábaközi utak javítási munkáiban.¹⁶⁷⁽¹⁶⁷⁾

A szentmiklósi múlt esztendei tűzkárt szenvedettek a herceget arra kérték, hogy a robot szolgálattól és a házbérfizetési kötelezettségtől mentesítse őket. Hg. Esterházy Miklós Eszterházán, 1778. június 5-én kelt ellenjegyzésével a süttőri hivatalt utasították, intézkedjen a tűzkárt szenvedettekre vonatkozó általános szabályozás szerint.¹⁶⁸⁽¹⁶⁸⁾

A kecöliek¹⁶⁹⁽¹⁶⁹⁾ több tárgykört is érintő 1786. évi folyamodványuk 3. pontjában azzal a panasszal fordultak a vármegye alispánjához, hogy a Süttőrré, Széplakra¹⁷⁰⁽¹⁷⁰⁾ vagy Pordányba való hosszú útjaikért csak három gyalog napot számítanak, holott négyet szolgálnak. Ugyanezen folyamodványuk 4. pontjában sérelmesnek találták, hogy az urbárium szerint megadják a kilencedet, de ugyanakkor „a kilencedik kereszt az aratók részeivel együtt mind össze olvastatik és megtizedeltetik, amely [így] duplán esik reánk”.¹⁷¹⁽¹⁷¹⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TANÁCSURAK ÉS JOBBÁGYOK. TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN / Horváth László: Panaszlevelek a kapuvári és a (fertő-)szentmiklósi uradalom területéről (1724–1800) 1. rész / Portio

Portio

1715-ben az állandó hadsereg szükségleteinek ellátására vezették be az ún. hadiadót, amely kezdetben bizonyos mennyiségű lótartási és katonai élelmezési adagokból (portiókból) állott. Ezt az adót 1722-től készpénzfizetésre változtatták át. (Eltételezve a **155**rendkívüli helyzetektől a nemesek a hadiadó fizetése alól is mentesültek.) A panaszlevelekben esetenként a portio helyett „*musquaterpénz*” vagy „*mundus*” illetve „*mundurpénz*” megnevezés is előfordul.

1736-ban a hidasi¹⁷²⁽¹⁷²⁾ halászok a herceghez címzett instanciájukban azt kérték, hogy a halászó vizeikre is kivetett portiót engedjék el, mert sehol az országban nem hallottak arról, hogy a vizek után is portiot fizessenek.¹⁷³⁽¹⁷³⁾

Ez évben a farádiak a rájuk kivetett portio enyhítését az alábbi panaszt téve kérték: Farádon, noha a helyi nemesség létszáma a jobbágysághoz képest igen jelentős, mégis minden terhet ennek a kevés

számú hercegi jobbágnak kell viselnie. A katonai beszállások és a hosszú fuvarok nagyon súlyos terhet jelentenek. Instancialevelük befejező részében írták, a portio miatt szarvasmarhákat nem tudnak tartani, ugyanakkor a nemesek az állataikat jobbágyok földjein is legeltetik.¹⁷⁴⁽¹⁷⁴⁾ Az 1736 május 12-én, Kapuvárott összeült Comissio állásfoglalása: a kirótt portio a jobbágytelkekkel arányos.¹⁷⁵⁽¹⁷⁵⁾

A szárföldiek a Comissiohoz címzett instancialevelükben a tiszttartó legutóbbi intézkedésének visszavonását kérték. Ez az alábbiakat jelentette: a portio szerint eddig évente a rájuk kivetett ún. „musquater pénz” 7 forint 19 dénár helyett 14 frt 38 d-ra emelkedett, másrészt a roboton kívül minden egész telek (sessio) után az eddigi 50 d csappénz helyett most már 1 frt-ot követel tőlük a tiszttartó. Továbbá elpanaszolták, noha a kapuvári gáton a kötelező roboton felül még mintegy hatvan ölnyit is el kell végezniük, mégis ezen a vámon kedvezményt nem kapnak.¹⁷⁶⁽¹⁷⁶⁾ Az 1736. május 12-én, Kapuvárott összeült Comissio állásfoglalásában a musquater-, illetőleg a csappénzre vonatkozóan további vizsgálódást rendelt el, míg a gáton elvégzendő munkálatoknál semmi jogtalanságot nem találtak.¹⁷⁷⁽¹⁷⁷⁾

1747-ben a veszkényiek Esterházy Pál herceghez intézett instanciájukban azon rájuk kivetett portio mértékének visszaállítását kérték, amelyet 1747-ben emeltek meg. A kevés számú hercegi alattvalóra – 7 egész sessió jobbágy, 7 házas zsellér és néhány lakó – hivatkoztak, akik az elmúlt esztendő árviszei miatt kényszerítettek más falvakban történő bércséplésekkel élelmüket biztosítani, és ezt a többletterhet már nem bírják el.¹⁷⁸⁽¹⁷⁸⁾ A levél hátoldalára irt megjegyzés szerint a portio megállapításánál az uradalom a vármegyei összeírás adatait követte.¹⁷⁹⁽¹⁷⁹⁾

A hercegség beledi jobbágyai 1752-ben gr. Erdődy Györgyhöz, a hercegség jogi képviselőjéhez, vagyongazdálkodójához fordultak, és súlyos helyzetükre hivatkozva kérték, enyhítse a rájuk kivetett portio mértékét. A beadványhoz csatolták Lébényi János beledi plébános 1752. január 6-iki levelét, amely a jobbágyok panaszainak valódiságát igazolva, az alábbi négy pontban foglalta össze a kilátástalan helyzet okait: „...1. hogy a köeső [jégeső] ez idén elverte gabonájokat, 2. hogy a marhadög [marhavész] nagyon elszegényítette, 3. hogy az említett Petlenen lévő szántóföldeiket és réttyeiket a kapuvári 156 tiszttartó uraimék elvették, 4. hogy a tek[inte]tes Végh Péter úr tisztjei az erdőből tudniillik a kezöli erdőtől ki tiltyák.”¹⁸⁰⁽¹⁸⁰⁾

Csorna hercegi jobbágyai a csornai premontrei konvent notariususa, *Demitrovits László* magatartását panaszolták 1752-ben, aki a reá eső portiorészt nem fizeti. Ez ügyben a Comissio segítségét kérték. A Comissio a kapuvári tiszttartót a helyzet kivizsgálására utasította.¹⁸¹⁽¹⁸¹⁾ Egy ugyanezen tárgyban benyújtott másik csornai panaszlevél jegyzőkönyvi kivonatához csatolt állásfoglalás szerint ezt a portio részt az úrbéréseknek kell befizetni és az összeget mint tartozást a nótáriustól kell behajtaniuk.¹⁸²⁽¹⁸²⁾

A sziliek az 1720–1751 közötti években a rájuk kivetett portio nagyságára hivatkozva nehezményezték annak mértékének mostani megemelését, és kérték az eddigi portio visszaállítását. A Comissio a kapuvári tiszttartót a portio kiszabás most rendelkezésre álló összeírások adatainak figyelembe vételével történő felülvizsgálatára utasította.¹⁸³⁽¹⁸³⁾

1753-ban a kapuvári lakosok, bírák és esküdtek *memoriale*jukkal az uradalom vezető tisztségviselőitől azt tudakolták, hogy nemes *Potyondi László* és *Péter* kapuvári jószágaik után milyen jogcímen nem fizetnek portiot, mert azzal már több éve tartoznak.¹⁸⁴⁽¹⁸⁴⁾

Ugyancsak ebben az esztendőben az osliak hg. Esterházy Pál címzett panaszlevelükben írták, „...*hogy Oсли 260 esztendőktől fogva fönt áll, az időtől fogva portioval nem terhelteünk, [de most] régi jó privilegiumunk, igazságunk, szabadságunk változás alá vetetett és két portio vetett reánk, egy portio áll 113 forintokból és 33 pinzből [dénárból]*”. Az árendafizetési kötelezettségük 3 frt-ról 4 frt-ra

emelését ugyancsak panaszolták. Kérték a herceget, mentesítse őket a portio kötelezettsége alól és a régi árenda összegét követelje tőlük. [185\(185\)](#) A Comissio elutasította kérelmüket. [186\(186\)](#)

A pordányiak a falujukra még 1730-ban kirótt portiot kérték, és azt, hogy az az összeg ne növekedjen. [187\(187\)](#)

A kecöliek a szántóterületüket ért kiöntésekre hivatkozva kérték a portio mérséklését. [188\(188\)](#)

157A tamásiak [189\(189\)](#) három tárgykört is érintő panaszlevelükben portiojuk emelését kifogásolták, ennek mérséklését, valamint az úrbéri szerződésük 8. pontjának érvényben tartását kérték. [190\(190\)](#)

A kecöliek bejelentették: az évi 100 forintot meghaladó *census* befizetése mellett a kirótt portio megadását és a megkövetelt tiszti kvártély [191\(191\)](#) felépítését már nem tudják teljesíteni. Ezért a portio befizetés és a kvártély felépítési kötelezettség elengedését kérték. A Comissio tömör írásos válasza: *nihil*. [192\(192\)](#)

A tamásiak 1756-ban aránytalanul nagyra érezték a falujukra kiszabott portiot, ezért annak enyhítését kérték. [193\(193\)](#)

1757-ben a babóti alattvalók egyrészt panaszolták, hogy Potyondy Gáspár (*Gasparus Bothyondy*) juhásza a reá eső portio befizetését megtagadja, így ezt az összeget a közösség kénytelen befizetni helyette, másrészt, hogy a saját juhaik legeltetéséért megbírságotlák őket. Ez utóbbi elengedését kérték. A Comissio a folyamodást tisztartó általi véleményezésre kiadta. [194\(194\)](#)

A veszkényiek a Comissiohoz írt panaszukban a nagyon gyenge termésre, az árvizek okozta károokra hivatkozva az ún. kaszapénz mérsékelését kérték. A Comissio felszólította a kapuvári tisztartó szakvélemény elkészítésére. [195\(195\)](#)

A babótiak Miklós herceghez címzett kilencpontos folyamodványukban elpanaszolták; a hercegség tőlük két egész helyet vett el, de portio mértéke megmaradt. [196\(196\)](#)

A szentmiklósi jobbágyok folyamodása szerint az elmúlt években, szorongatott helyzetük miatt, számos földjüket, réjtjüket kénytelenek voltak a helyi vagy a környékbeli nemeseknek zálogba adni. Sérelmük: a portio kirovásánál ezeket a zálogos földeket úgy vették figyelembe, mintha azokon a továbbra is a jobbágyok gazdálkodnának, ezért a valós helyzet figyelembevételét kérték. A panaszlevél hátoldalára írt határozat szerint a regensnek át kell néznie az érintett szentmiklósi szántók, rétek összeírásait. [197\(197\)](#)

A hidasiak panasza szerint ők, és atyáik eddig a portio fizetése alól mentesítve voltak, most pedig a kapuvári bíró és esküdtjei 30 mérő zabot vetett ki rájuk. Ezért a hidasi halászbíró az uraság állásfoglalását kérte, vajon tartoznak-e ők a kirótt zabbal, avagy nem? Egy, az irathoz csatolt levél szerint a vármegye alszolgabírája utasította a kapuvári bírót, hogy a tavalyi adóegység (*dica*) szerint kell mindenkire, így a hidasiakra is, a zab portiot kivetni. [198\(198\)](#)

A kapuvári *hajdúhelyes* gazdák a regenshez írt levelükben többek között a kapuvári bíró ellen emeltek panaszt, aki az ő portiojukat és adójukat mind a kapuvári jobbágy gazdákhöz, mind pedig a hidasiakhoz viszonyítva magasabban szabta meg. A regens Eszterházán, 1778. január 26. keltezéssel panaszlevél hátoldalára írva utasította az inspektort, hogy a vármegye képviselőivel közösen vizsgálják ki az ügyet és tegyenek javaslatot, amelyet a legközelebbi úriszéki ülés megtárgyal. [199\(199\)](#) Az ügy megoldatlanságát sejtetve, a kapuvári *hajdúhelyes* gazdák a regenshez írt panaszukat megismételve, a herceghez is címeztek egy hasonló tartalmú beadványt. Hg. Esterházy Miklós ellenjegyzésével Eszterháza, 1778. március 14. keltezéssel, a panaszlevél hátoldalára a Kapuvárott legközelebb tartandó

Úriszék tárgyalását, és ez ügyben történő döntését határozták meg.²⁰⁰⁽²⁰⁰⁾

(Folytatása következik.)

2007. LXI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / TANÁCSURAK ÉS JOBBÁGYOK. TÁRSADALOM A 17–18. SZÁZADBAN / Varga Józsefné Horváth Mária : A 18–19. századi rábaközi családnevek tanúsága a migrációs folyamatokról.

158 Varga Józsefné Horváth Mária : A 18–19. századi rábaközi családnevek tanúsága a migrációs folyamatokról.

Egy település, egy tájegység családnevei mindig hűen tükrözik a közösség életében lezajló folyamatokat. Jelzik a népcsoport fogyását, gyarapodását, összetételének megváltozását vagy – a családnevek megszilárdulásának időszakában – a foglalkozási, sőt a felekezeti viszonyokat. De egy-egy település zártságát vagy éppen a külvilágra való nyitottságát, és akár az egyes családok vitalitását is érzékelhetjük a névkincs segítségével. A 18. században, illetve a 19. század közepén összeírt rábaközi családneveket elemezve követem a fent említett folyamatokat, változásokat. A családnévvizsgálat rámutat arra is, hogy eredetileg, a családnevek alakulásának időszakában (azaz a 15–17. században) milyen volt az adott közösség társadalmi tagolódása, és kiderül a belső és külső migráció iránya is. Röviden: a társadalmi mozgások és a névrendszer összefüggését vizsgálom.

A Rábaköz mint szubrégió (kistájcsoport) három kistájra tagolható: Répcemellék, Rábaköz, Tóköz.²⁰¹⁽²⁰¹⁾ Gyűjtésem, elemzésem a Répcemellék faluira és a Rábaköz kistáj nyugati térségére terjed ki. Ez a terület közigazgatási egységet jelentett. Kapuvár kezdettől fogva minden tekintetben központi szerepet játszott a körülötte lévő települések életében: a 12. századtól a török időkig mint a környék erődtéménye, majd kereskedelmi, gazdasági, azután közigazgatási központja. Vallási szempontból Kapuvár mellett meghatározó szerepű volt a 17. századtól napjainkig Vadosfa és a 19. században Beled. Míg a vizsgált terület nyugati, északi, keleti területein szinte egyöntetűen csak római katolikus lakosságot találunk, addig a déli és középső részeken a 16. század végétől evangélikusokat, az 1800-as évek elejétől Beledben, majd az 1800-as évek második felétől pedig Kapuváron is nagyobb számban izraelita felekezetű népséget. Vadosfa artikuláris hely volt, a környező falvak – Vásárosfalu, Mihályi, Kisfalud, Gyóró, Tótkeresztúr (ma Magyarakeresztúr), Potyond és Beled – „ágostai hitvallású” népségének központja. Ez utóbbiakat a kis számú rábakecöli és edvi evangélikusokkal együtt 1829-től már nem Vadosfán, hanem Beledben anyakönyvezték. Ugyancsak Beledben vezették 1837-től a zsidó vallásúak anyakönyveit. Természetesen ezek a vallási központok komoly összetartó erőként működtek. A vizsgált terület – amely bizonyos időszakokban a Rábaközi felső járás nevet viselte – északi irányban a Rábca vonaláig terjed, déli peremén az Öreg-Rába folyik, keletről pedig Páli, Potyond, Bogyoszló, Jobaháza, Rábatamási nevű falvak határolják, a térség nyugati széle egybeesett a Rábaköz mint kistájcsoport határvonalával: az itt található települések: Dénesfa, Cirák, Gyóró, Himod, Hövej, Vitnyéd.

Huszonhat 18–19. századi település névanyagát elemeztem. Ma már kevesebb községet tudunk a vizsgált térségből megnevezni, mivel Garta egyesült Kapuvárral, valamint Vica is elvesztette önállóságát, Beledhez tartozik. Volt egy Ordód nevű település¹⁵⁹ is, amely már a 18. században is csak Babót-Ordód néven került összeírásra, azóta megszűnt, Babót részévé vált.

Egy rövid áttekintés segítheti a térség történelmének megértést. Az Árpád-kor elején a Rábaközbe határvédelem céljából besenyőket telepítettek. Ez a népcsoport sokáig őrizte önállóságát. A besenyők ősi kiváltságait 1222-ben írásban rögzítették. A soproni ispán mellett a térségben egy rábaközi ispán is